

Vlinders in de duinen van Zuid-Kennemerland

tekst:
**Pieter Kan,
Joop Mourik
& Kars Veling**

De laatste paar jaar komen bij De Vlinderstichting bijzonder veel waarnemingen van vlinders uit Zuid-Kennemerland binnen. Dit komt niet doordat er plotse-ling veel meer vlinders voorko- men dan vroeger, maar omdat er een zeer actieve regionale werkgroep aan het werk is ge- gaan. In onderstaand artikel komt onder andere aan de orde hoe de werkgroep tot stand is gekomen, wat voor onderzoek ze uitvoert en wat er vervolgens met de verzamelde gegevens kan worden gedaan.

Het begon allemaal heel onschuldig. Een aantal vlindertellers in de duinen leek het een leuk idee als er behalve een monitoringroute in het Middenduin ook in de aangrenzende duingebieden routes zouden komen. Dan kun je leuk gaan vergelijken en kun je vast meer met de gegevens doen. Al in het eerste jaar, 1992, liep dit aardig (uit de hand). Door mond op mond reclame kwamen zo'n 70 vrijwilligers uit Haarlem en omstreken bij elkaar en iedereen wilde dolgraag meewerken met het vlinderonderzoek in de duinen. De initiatiefnemers werden prompt gebombardeerd tot coördinatoren en binnen een maand werd een aantal ambitieuze doelstellingen geformuleerd.

Wat te doen?

Er was maar heel weinig bekend over de dagvlinders in Zuid-Kennemerland. Uit het grootste deel van het gebied waren slechts incidentele waarnemingen be- kend. Allereerst wilde men door middel van dagvlindermonitoring (dit is het we- kelijks lopen van een vaste route en alle vlinders die op de route worden waarge- nomen noteren) een indruk krijgen over de aantalsveranderingen in het hele

duingebied tussen IJmuiden en De Zilk. Het eerste jaar al werden 28 routes uit- gezet volgens de methode die wordt ge- bruikt door De Vlinderstichting en het CBS. De tellers werden verdeeld over de routes en veel van deze routes zijn zeer trouw geteld. Dit geeft echter alleen maar informatie over die bepaalde plek- jes waar de route ligt. Daarom werd er ook een 'atlasproject' gestart om alle ki- lometerhokken die in dit gebied liggen een aantal malen per jaar te bezoeken. Zo krijg je een indruk van de versprei- ding van dagvlinders: waar zit welke soort?

Al die activiteiten hadden uiteindelijk tot doel om te kunnen komen tot gerichte adviezen aan de beheerende instanties. Deze instanties zijn vanaf het begin overal bij betrokken. De beheerders zor- gen ook voor de financiële middelen om de coördinatie van zo'n uitgebreide werk- groep te bekostigen.

Haken en ogen

Een belangrijk probleem was dat de tel- lers allemaal zeer enthousiast waren,

maar dat de meesten nog niet of nauwelijks iets van vlinders afwisten. Daarom werden er maandelijkse bijeenkomsten belegd waarin informatie werd gegeven over de vlinders die men in de komende periode zou kunnen verwachten. Deze scholingsavonden werden (en worden) trouw bezocht door tientallen tellers.

Een ander probleem is een luxe-probleem. De werkgroep werd zo bekend, dat iedereen op ze afkwam voor informatie, lezingen, markten en dergelijke. De toch beperkte groep coördinatoren kon het werk dan ook nauwelijks aan. Inmiddels is de coördinatiegroep uitgebreid en kunnen de taken dus veel beter worden verspreid. Dat is belangrijk, want u moet bedenken dat alle coördinatoren vrijwilligers zijn!

Resultaten

Inmiddels worden de meeste routes in 1994 voor het derde jaar geteld en is er veel bekend geworden over het voorkomen van dagvlinders in de regio. Hoewel twee jaar onderzoek erg kort is, kun je toch al heel interessante zaken ontdekken. Ook hierbij is het zo dat hoe meer je weet, des te meer vragen er ook worden opgeworpen. Maar dat stimuleert alleen maar tot verder onderzoek.

Uit het monitoringonderzoek is gebleken dat de Bruine eikepage verspreid in het hele gebied voorkomt. foto: Henkjan Kievit

Hoewel het monitoring-onderzoek in eerste instantie was opgezet om in de loop van een aantal jaren de aantalsveranderingen te kunnen volgen, bleken de gegevens meteen ook al waardevolle informatie over de verspreiding van een aantal vlindersoorten over het gebied te geven. Zo werd het Koevinkje vrijwel alleen in Duin en Kruidberg (in het noordelijk gedeelte) gezien, terwijl de meeste Oranjetipjes vooral op routes in de Kennemerduinen geteld werden. De Kleine vuurvlinder daarentegen werd juist op deze noordelijke routes nauwelijks gezien. Op de routes in het middenge-

bied kwam slechts hier en daar een enkeling voor. In het zuidelijke deel (de Amsterdamse Waterleidingduinen) kwamen deze vlindertjes op alle routes regelmatig voor; soms konden wel 100 exemplaren per keer worden geteld. Deze verschillen in verspreiding over de monitoringroutes werden ook in 1993 waargenomen. Ook soorten die tussen 1986 en 1991 nauwelijks uit het gebied gemeld werden, bleken regelmatig voor te komen. Op veel routes werd de Aardbeivlinder en Duinparelmoervlinder waargenomen, en ook de Bruine eikepage zat verspreid over het gebied. De beheerders van de terreinen worden regelmatig geïnformeerd over de waarnemingen. Zo hebben ze een goed overzicht van de voor vlinders belangrijke lokaties.

Icarusblauwtjes

Een van de soorten waarvan interessante gegevens zijn verzameld in Zuid-Kennemerland is het Icarusblauwtje. De waarnemingen van deze soort lijken informatie te geven over de effecten van het maaibeheer op de vliegterreinen, in dit geval in Middenduin, bij Haarlem. In dit gebied wordt de laatste jaren door Staatsbosbeheer meer aandacht gegeven aan beheersmaatregelen die de dagvlinderstand gunstig beïnvloeden. Uit een voormalige duinafgraving, die van 1850 tot 1948 heeft geduurd, is een kunstmatige duinvallei ontstaan met een vaart in het midden: de Zanderijvaart. Daarlangs werd indertijd het zand per vlet - een lange platte duwboot - afgevoerd. De veldjes langs de oevers van de Zanderijvaart deden lange tijd dienst als aardappellandjes en volkstuintjes. Nog steeds zijn op een paar plaatsen dergelijke moestuintjes te vinden. Het landschap langs de Zanderijvaart is tegenwoordig zeer afwisselend. De brede, ondiepe vaart wordt omzoomd door graslandjes, moestuintjes en bospercelen. De steile hellingen van de zandafgraving zijn bedekt met opgaand, gemengd loofbos. De graslandjes langs de Zanderijvaart worden al jaren gemaaid en het maaisel wordt afgevoerd. Hierdoor kan op den duur een bloemrijke vegetatie ontstaan waarin oorspronkelijke duinplanten weer een kans krijgen. Nu wordt de vegetatie nog gedomineerd door verschillende grassoorten.

Beheer

Het maaibeheer van de graslandjes langs de Zanderijvaart is de laatste jaren zo aangepast dat er een steeds evenwichtiger vegetatiestructuur is ontstaan met geleidelijke overgangen van grasland naar bos. Zo worden delen van de vegetatie niet meer elk jaar gemaaid.

Een van de grasveldjes langs de Zanderijvaart.

Welk effect het veranderde beheer heeft op de aanwezige vlinderpopulaties moet blijken uit de gegevens die verkregen worden door het monitoringonderzoek dat sinds 1990 wordt uitgevoerd. De eerste resultaten lijken hoopgevend. Maar is dit ook werkelijk het effect van gewijzigd maaibeheer of zijn er ook andere invloeden in het spel?

Om de invloed van het aangepaste beheer te onderzoeken zijn de waarnemingen van het Icarusblauwtje en haar belangrijkste nectar- en waardplanten uitgewerkt van de vlindertelroute langs de Zanderijvaart.

De tellingen

Voor het tellen van de vlinders zijn de veldjes langs de Zanderijvaart verdeeld in zeven stukken van 100 m (twee secties van 50 meter) die met een letter zijn aangeduid. Deze veldjes zijn onderzocht volgens de methode voor dagvlindermonitoring (De Vlinderstichting, 1991). In 1990 is er alleen op de veldjes D en E geteld. Vanaf 1991 worden alle veldjes langs de Zanderijvaart geteld. De vegetatie van beide vlindertelroutes wordt sinds 1992 jaarlijks beschreven. Van de secties worden vegetatie-opnamen gemaakt volgens de schattingsmethode van Tansley (Den Held et al., 1985).

De vlinders en de vegetatie

In tabel 1 worden de waarnemingen van het Icarusblauwtje over deze 3 jaar vergeleken met alle telroutes in heel Nederland die al drie jaar gelopen worden (50 routes), in Zuid Kennemerland (28 routes) en op de routes langs de Zanderijvaart (1 route).

	Nederland (50 routes)	Z.Kennemerland (28 routes)	Zanderij (1 route)
1991	872	n.g.	43
1992	1361	708	58
1993	512	717	72
n.g.: niet geteld			

Bij de start van het onderzoek in 1990 werden alle veldjes langs de Zanderijvaart traditioneel in juni gemaaid. In de veldjes D en E werden in totaal 11 exemplaren van het Icarusblauwtje geteld (zie tabel 2). Van de eerste generatie van het Icarusblauwtje is slechts één exemplaar geteld. De vlinders van de tweede generatie (na het maaien) zijn alleen gezien in veldje E.

In overleg met de beheerder werd er in 1991 niet, zoals gewoonlijk, in juni gemaaid, maar pas begin oktober. Alleen veldje F werd wel in juni gemaaid, evenals 50 cm aan weerszijden langs het

Tabel 1: Totaal aantal waarnemingen (ongecorrigeerde gegevens) van Icarusblauwtjes van 1991 tot en met 1993.

Het Icarusblauwtje kan op allerlei plekken waar Gewone roklaver of andere vlinderbloemigen groeien worden gezien.

foto: Henkjan Kievit

Tabel 2: Aantallen Icarusblauwtjes in de graslandjes langs de Zanderijvaart.

Maaibeheer*	Veldje	1e gen.	2e gen.
Jaar 1990			
juni - H	D	0	0
juni - H	E	1	10
Jaar 1991			
okt. - H	A	0	34
okt. - H	B	0	2
okt. - H	C	1	0
okt. - H	D	2	0
okt. - H	E	0	4
juni+okt - H	F	0	0
okt. - H	G	0	0
Jaar 1992			
okt. - D	A	1	7
okt. - D	B	0	7
okt. - D	C	0	10
okt. - D	D	1	5
Niet	E	4	1
okt. - D	F	0	10
okt. - D	G	0	12
Jaar 1993			
okt. - D	A	2	0
okt. - D	B	1	1
okt. - D	C	2	11
okt. - D	D	2	1
okt. - D	E	13	5
Niet	F	6	6
okt. - D	G	3	19

* H = helemaal gemaaid, D = gedeeltelijk gemaaid

52 van de tweede) op de route waargenomen. Landelijk was ook weer een opleving van het Icarusblauwtje waar te nemen (tabel 1). In 1992 is gestart met gefaseerd maaibeheer: begin oktober worden de veldjes langs de Zanderijvaart gedeeltelijk gemaaid. Op alle veldjes blijft ruim één meter langs de bosrand ongemeaid. Hierdoor moet er voldoende vegetatie voor de rupsjes overblijven om te kunnen overwinteren. Als experiment werd veldje E in het geheel niet gemaaid.

De plantengroei

In 1992 startte ook het vegetatie onderzoek van de veldjes. De gegevens van de voor Icarusblauwtje belangrijke waard- en nectarplanten in de veldjes zijn samengevat in tabel 3. Veldje E is rijk aan zowel waard- als nectarplanten en de vlinders weten dit te waarderen. Veldje C, F en G zijn beide jaren rijk aan vlinderbloemigen en het Icarusblauwtje profiteert hiervan. Veldje D begon zich in 1993 veelbelovend te ontwikkelen, maar werd nog niet druk door de vlinders bezocht. Waar alléén nectarplanten uit de groep Koninginnekruid, Gele composieten en Akkerdistel voorkomen (zoals in veldje A en B) blijven de aantallen van Icarusblauwtje betrekkelijk laag (tabel 2 en 3).

Het Icarusblauwtje lijkt voordeel gehad te hebben van het uitgestelde en gefaseerde maaibeheer. De tweede generatie van het Icarusblauwtje werd in bijna alle secties van de route gezien, in wat hogere aantallen dan in 1991. Ondanks de slechte zomer van 1993 en een aantal niet getelde weken, werden er in dat jaar in totaal 72 Icarusblauwtjes op de route waargenomen. Deze aantallen zijn aan de voorzichtige kant omdat er in de weken waarin niet geteld werd zeker Icarusblauwtjes hebben gevlogen. De populatie was weer toegenomen terwijl in Zuid-Kennemerland de soort min of meer constant is gebleven en landelijk gezien de aantallen Icarusblauwtjes duidelijk lager waren. Van het Icarusblauwtje werden 29 exemplaren van de eerste generatie langs de Zanderijvaart geteld en 43 van de tweede generatie. Dit is exclusief de aantallen van de niet getelde weken. Verder was het opvallend dat de vlinders nu vooral op de veldjes C, E, F en G werden gezien.

Conclusie

De veldjes langs de Zanderijvaart worden al jaren gemaaid en gehooïd. Daardoor is een gevarieerde, plaatselijk kruidenrijke vegetatie ontstaan. Juist voor deze graslandjes, met voldoende waard- en nectarplanten, heeft het Icarusblauwtje een voorkeur. Toch heeft een geschikte vege-

VELDJE:	A	B	C	D	E	F	G
Vlinderbloemigen (vooral Rode klaver)	-/-	-/-	f/a	-/f	f/a	f/f	f/a
Moerasrolklaver	-/-	-/-	-/f	-/f	a/a	-/-	o/a
Koninginnekruid	f/f	f/f	-/-	-/-	a/f	-/-	-/-
Akkerdistel	r/r	s/-	r/o	-/-	f/f	r/-	-/-
Gele composieten (vooral Paardbloem)	o/o	-/-	r/f	r/o	s/o	a/f	-/r
Icarusblauwtje	8/2	7/2	10/13	6/3	5/18	10/12	12/22

Vlinderbloemigen zijn: Witte klaver, Rode klaver, Kleine klaver

Gele composieten zijn: Gewone paardebloem, Klein streepzaad

Linker kolom: de presentie of aantallen in 1992; Rechter kolom: in 1993.

Aantalschattingen volgens Tansley (in volgorde van talrijkheid, d is het meest algemeen en s is zeer weinig aanwezig): d = dominant, a = abundant, f = frequent, o = occasional, r = rare, s = sporadic.

Tabel 3: De voor het Icarusblauwtje belangrijke nectar- en waardplanten in de veldjes langs de Zanderijvaart in 1992 en 1993.

pad. Er bleven nu voor de tweede generatie voldoende waard- en nectarplanten over. Daardoor kon deze generatie zich, ondanks het slechte voorjaar, plaatselijk uitbreiden. Van de eerste generatie werden slechts drie exemplaren geteld tegen veertig van de tweede generatie (tabel 2). De meeste Icarusblauwtjes werden op veldje A waargenomen. In dit gedeelte bloeide in juli en augustus van 1991 veel Koninginnekruid en Kattestaart, planten die door de vlinders graag bezocht werden.

In 1992 werden er in totaal 58 Icarusblauwtjes (6 van de eerste generatie en

tatiesamenstelling pas werkelijk betekenis voor deze vlinders, als ook de juiste structuur voorhanden is. Deze gevarieerde structuur wordt pas bereikt door het maaien gefaseerd uit te voeren.

Voor het Icarusblauwtje is uitgesteld maai-beheer alleen voordelig voor de tweede generatie. Gefaseerd maai-beheer bevordert ook het aantal individuen van de eerste generatie, voornamelijk omdat de winterperiode met meer succes overleefd kan worden.

Het onderzoek naar het Icarusblauwtje op Middenduin lijkt te bevestigen dat het recent ingevoerde, gefaseerde maai-beheer een positief effect heeft op deze graslandvlinders. Ondanks de soms heel verschillende weersomstandigheden neemt het aantal vlinders van het Icarusblauwtje op de veldjes langs de Zanderijvaart nu gestaag toe.

Ook voor een dagactieve nachtvlinder, de St. Jansvlinder blijkt het andere beheer positief uit te pakken. Andere diersoorten zullen zeker van de maatregelen profiteren, niet alleen vlinders als de dikkopjes en zandoogjes, maar ook andere insecten en kleine zoogdieren.

Wat bovendien duidelijk wordt, is dat om echt harde uitspraken te kunnen doen, gegevens uit veel meer jaren nodig zijn. Door de komende jaren de vlindertellingen voort te zetten, in combinatie met het volgen van de veranderingen in de vegetatie, kunnen nog zeer veel interessante aspecten aan het licht worden gebracht.

Dankwoord

Zonder alle waarnemers op de 28 routes in Zuid Kennemerland en de medewerking van de beherende instanties zouden de gegevens nooit verzameld hebben kunnen worden. Juist doordat zo'n grote groep mensen zeer regelmatig tellingen uitvoert in een betrekkelijk klein gebied komen zeer veel gegevens boven tafel. De Vlinderwerkgroep Zuid-Kennemerland hoopt het onderzoek dan ook de komende jaren voort te zetten.

Literatuur

- Bink, F.A., 1992. Ecologische Atlas van de Dagvlinders van Noordwest-Europa. Schuyt & Co, Haarlem.
- Eggenkamp, M., P. Kan en D. Slagter, 1992. Verslag Dagvlindermonitoring 1992. Uitgave van de KNNV Dagvlinderwerkgroep Zuid-Kennemerland.
- Ehrenburg, A. (in druk.) Landschapskartering van de Amsterdamse Waterleidingduinen 1988-1989. Uitgave van de Gemeentewaterleidingen Amsterdam.
- Held, J.J. den en A.J. den Held, 1985. Bepoelende handleiding voor vegetatiekundig onderzoek. St. Uitgeverij KNNV, WM 97.

- Kan, P. en K. Kaag, 1992. Dagvlindermonitoring Middenduin 1990-1991. Haarlem. 199 p.
- Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 1990. Beschermingsplan Dagvlinders. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 's Gravenhage. 227 p.
- Vlinderstichting, 1991. Handleiding Dagvlindermonitoring. De Vlinderstichting, Wageningen. 24 p.
- Swaay, van C., 1994. Het Dagvlindermonitoringproject. Verslag voor de waarnemers 1990-1992. De Vlinderstichting, Wageningen, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg. 25 p.
- Tax, M.H., 1989. Atlas van de Nederlandse Dagvlinders. Vlinderstichting, Wageningen en Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland.
- Weeda, E.J. en R.Ch.T. Westra, 1987. Nederlandse Ecologische Flora deel 2, IVN, VARA, VEWIN.

Swift

"AUDUBON SOCIETY" de int. Ornithologen vereniging heeft Swift toestemming gegeven de naam "Audubon" te gebruiken, mits deze kijkers voldoen aan de specificaties voor een ideale natuurkijker. Verkrijgbaar in respectievelijk 8,5 x 44 BWCF, 7 x 35 DCF (waterproof) en 10 x 50 BWCF. Vraag naar onze gratis catalogus.

technolyt
Industrieweg 35 1521NE Wormerveer
Tel. 075-282204/285767 Fax 075-213663